

‘पॅट्रिक बॅग्स’

लिफ्टमधून बाहेर आलो.समोरच्या नोटीस बोर्डाकडं लक्ष गेलं.मोठ्या, सुवाच्य व वळणदार अक्षरात लाल शईनं लिहिलेला कागद दिसला.दोन चार ओळींचाच मजकूर.‘महिनाभर बाहेरगावी जात आहे.कॉलनीतल्या रहिवाशांची गैरसोय होईल.काम झालं की लागलीच येतो.क्षमा असावी’.कमिटी मेंबर्सकरिता हा निरोप.खाली सही.‘पॅट्रिक बॅग्स’.अरे हा तर आपला पॅट्रिक! त्याचं हस्ताक्षर पस्तीस वर्षात पहिल्यांदाच बघितलं व ‘बॅग्स’ हे आडनाव पण आजच समजलं.

‘पॅट्रिक’! कुलाब्यातल्या आमच्या टी.आय.एफ.आर.च्या व हौसिंग कॉलनीच्या साफसफाई डिपार्टमेंटचा स्वघोषित डायरेक्टर.सर्वेसर्वा.पार डॉ.होमी भाभांच्या काळापासूनचा.काळी किंवा निळी हाफ पॅट.बहुतेकवेळा ढेरीच्या खालीच.काम करताना उघडाबंब.इतर वेळी अंगात हाफ शर्ट.त्याची बटणं पुष्कळदा न लावलेली.एका हातात पाण्यानं भरलेली वादली.मोकळ्या हातात झाडू नाहीतर लांब दांड्याचा लादी पुसायचा मॉप.सकाळच्या वेळी सदा लगवगीत.तरीपण तोंडाचा पट्टा सारखा सुरूच.कुणाचीही भीडभाड न ठेवता.कुणी ऐकत असो वा नसो.हयाची अखंड बडबड सुरूच.जिने, व्हरांडे झाडून झाले की कच-याचे मोठाले डबे ओढून ट्रॉलीवर चढवून समुद्रकाठच्या मोठ्या कचराकुंडीकडं पस्थान.बरोबर कुणी असो वा नसो.हयाचं काम आपल्या तारेत सुरूच.मग कॅंटीनमध्ये नाष्टा.वाफाळत्या चहाच्या कपात अमूल बटरची वडी.ती वितळली की वरच्या पारदर्शी द्रवात बनपाव बुडवून मोठ्या चवीनं खाणं.मग सगळं आवरून ऑफिसचं काम.ते पण साफ सफाई विभागात.तिथंही काम असं की ‘कार्यतत्परता’ - म्हणजे आजच्या भाषेतली वर्क इफिशियन्सी - म्हणजे काय ते हयाचं काम बघून कुणीही ठरवावं.

संध्याकाळ झाली की ऑफिसमधल्या लिफ्टची साफसूफ.ब्रासो वापरून आतले पितळेचे बार व बटणं चकचकीत होईतो घासणार.मनापासून व आवडीनं.अगदी त्यात चेहेरा दिसू लागेतो.मग कितीही वेळ लागो.कुणी छेडलं तर सुनावणार,‘मग? इथंच तर भाभासाहेबांनी पाठीवर हात ठेवून म्हटला होताना ना - पॅट्रिक.उद्या मी इथं नसलो तरी हे दांडे असेच लखलखीत दिसायला हवेत वरं का.एवढा बोलून गेले ते आलेच नाहीत.कोनी बोलतात त्यांची बॉडी अजून गावली नाय.आले कधी तर लिफ्ट लखलखीत दिसायला नको’? हया एका कामानं त्याला खरं समाधान लाभायचं.संस्थेच्या सेवेत असेतो हया कामाला त्यानं कधी कुणाला हात लावू दिला नाही.अंगावर धावूनच जायचा.

सायंकाळी पुन्हा कॉलनीतल्या इमारतींच्या सेवेला हजर.सामुदायिक बाथरूममधून पाईप काढून पाण्यानं लादी धुण्याचा कार्यक्रम.मग तिकडं पाण्याची कितीही कपात असो.त्याला बोलायची कुणाची शामत नसे.आवारात खेळणा-या मुलांच्या खोडयांकडं लक्ष ठेवत प्रोफेसर लोकांच्या मोटार गाड्या पुसायचा मोठाच कार्यक्रम.कामाच्या वेळात गप्पा मारत चकाट्या पिटत बसायचं ठाऊकच नाही.दुपारी काय जेवायचा त्यालाच ठाऊक.रात्री मात्र दोन डबे घेऊन नेव्हीच्या कॅंटीनमध्ये जाऊन जेवण व एक चपटी घेऊन यायचा.दोन घोट पोटात गेले की तरतरी यायची.दिवसभर अतिश्रमांनी शिणलेलं व घाणीच्या

वासानं भरलेलं शरीर हलकं होऊन जायचं. रात्रीच्या जेवणात माशाचा नाहीतर मटणाचा तुकडा मात्र हवाच. छान जेवण झालं की जिन्याच्या पायरीवर किंवा व्हरांड्यात तंबाखूचा बार भरून बसणार. आपण शतपावली करताना सापडलो की हयाचा रेडिओ सुरू झालाच म्हणून समजायचं व फक्त होकार भरत जायचं. मोठयानं बोलत हा आपल्या मागं मागं येणार. मग कोण प्रोफेसर फॉरिनला गेला आहे. कोण आला आहे वा येणार आहे. मला कपडा देऊन वर विलायतीची कशी पाजलान हे सगळं ऐकून घ्यायचं. इतकंच नाही कुणी कुठं घर घेतलं आहे. ते केवढ्याला पडलं. त्याचं भाडं किती मिळतं. आता त्याची किंमत किती आहे. कुणाची मुलगी कुणाबरोबर फिरते. बापसाला कसा माहीती नाही. अशा अनेक गोष्टी त्याच्या पोतडीतून बाहेर पडायला लागणार. हया सगळ्या उचापती व बातम्यांची संख्या व तीव्रता त्या दिवसाच्या मूडवर व पोटातल्या द्रव पदार्थाच्या मात्रेवर व तिच्या अंमलावर ठरणार. वरं कुणी श्रोता नसला तरी स्वतःशीच बडबड अखंडपणे चालूच. फारच लहर लागली तर आठवतील ती गाणी भेसूर आवाजात मोठमोठयानं गाणार. नाहीतर मोठमोठयानं गडगडाटी हसत राहणार. शेवटी दमला की मग तळघरात पथारी पसरून ताणून देणार. पडल्या क्षणाला घोरायला सुरवात. उशाला छोटीशी ट्रंक. तिच्यात सगळा संसार ठासून भरलेला. उकाड्याच्या दिवसात पथारी थेट दहाव्या माळयावर. गच्चीत.

हा दिनक्रम गेली पन्नासेक वर्षं असाच चालू आहे. एकटा जीव सदाशिव. पंधराव्या वर्षी केरळातून आला. अस्सल मराठी म्हणजे अगदी इरसाल शिव्यांसकट बोलायला शिकला. कुणाच्या घरी काही काम असलं की हा धावून जाणार. कॉलनीत नव्यानं रहायला येणा-यांचं व क्वार्टर सोडून जाणा-यांचं सामान वाहून न्यायचं काम अतिशय आपुलकीनं व मनापासून करणार. तळघरात किंवा कुणाच्या घरात काही लहान मोठे समारंभ असले की हा मदतीला हजर राहणारच. मग चहाफराळाचं सामान आणण्यापासून मागची साफसफाई पर्यंत पडेल ते काम आपलंच समजून करणार.

एका पावसाळ्यात सोसाट्याचा वारा सुटला होता. हॉलमधला काचेचा दरवाजा जोरात आपटून पुरुषभर ऊंचीची काच खळकन फुटली. मोठाच आवाज होऊन घरभर काचा पसरल्या. कसा कुणास ठाऊक पण हा कॉरिडोर मध्येच होता. धावत आला व बेल मारलीन. काचा चुकवत कसावसा दारापाशी गेलो. दार उघडलं. 'एकदा तरी प्रत्येक घरातली काच फुटतेच. त्याशिवाय लोक शहाणे होत नाहीत. घाबरू नका. मी आहे ना. सगळ्यांनी पलंगावर जाऊन बसा, दार उघडाच राहू द्या, आलोच मी झाडू पोछा घेऊन' म्हणाला व खरोखरीच आला. अर्ध्या पाऊण तासात सगळ्या काचा गोळा करून घर फरशीवर पाणी टाकून साफ करून गेला. फुटक्या काचेचा मागमूस पण नाही. वरं हे सगळं अगदी सहज. देण्या घेण्यात पण काही खळखळ नाही. घाल ते गोड मानून घेणार. कामवाल्या बाया किंवा वरोवर काम करणारी मुलं पगारवाढीची किंवा संपाची भाषा करायला लागली की त्यांनाच सुनावणार - 'आधी कामं करा नीट भोस... मग साहेब लोक कसं देत नाहीत ते मी बघतो.' त्याच्या जिभेच्या दांडपटट्यापुढे कुणाचंच काही चालत नसे.

पण पॅट्रिक खरा रमायचा तो स्वातंत्र्य व प्रजासत्ताकदिनाच्या ध्वजवंदनाच्या समारंभात. विशेषतः ध्वजस्तंभ नीट आहे का? त्याला व चौथ-याला पांढरा ऑईल पेंट वेळेवर लावला आहे का? तिरंगा कोणाकडे आहे. तो दोरीला बांधून आदल्या दिवशी ट्रायल घेतली आहे की नाही? अशा बारीक सारीक

तपशीलाकडं त्याचं बारकाईनं लक्ष असे. त्या वर्षीचा कमिटीचा जो कोणी चेअरमन असेल त्याचा तो आठ दिवस अगोदरपासून अगदी पिच्छाच पुरवीत असे. एकदा ध्वजारोहण झालं व राष्ट्रगीत गायन झालं की जो गुल होणार तो एकदम सायंकाळी ध्वज खाली उतरवतांना. हया समारंभाला बहुशः तो एकटाच असायचा. ध्वज व ध्वजस्तंभ काढून नीट नेऊन ठेवल्यावरच हा शांत होणार.

हा तसा गमत्या असल्यानं संस्था व कॉलनीतल्या सर्व लहान थोरांच्या परिचयाचा व आवडता. मुलांचा 'पॅट्रिक अंकल'. मुलांनी कितीही चिडवलं खोडया केल्या वा त्रास दिला तरी त्याला त्याचं काही वाटत नसे. त्यांच्यातच आपलं बालपण पाहून मिसळून जात असे. कुणी कागदी ध्वज खाली जमिनीवर टाकला तर जाऊन उचलायला लावून त्याचे कानही उपटायला मागं पुढं पहात नसे. खेळताना कुणी धडपडलं जखमी झालं तर हा धावणारच. त्या मुलाच्या घरी कळायच्या अगोदर प्रथमोपचार करून गरज भासली तर हा डॉक्टरकडं पण घेऊन जाणार. कितीतरी मुलं मुली हयाच्या नजरेसमोर मोठी होऊन शिकून वा लग्न करून बाहेर गावी व परदेशी गेली व जाताहेत. ती हयाला विसरत नाहीत. कधी मधी सुटीवर आली तर त्याला आवर्जून भेटणार. चार शब्द बोलणार. काहीबाही भेट देणार. त्याच्या नावाचा ब्लॉग असून फेसबुक वगैरेवरून त्याची चौकशी केली जाते. त्याच्या गमती जमती आठवून अजूनही चविष्टपणानं सांगितल्या जातात. ऐकल्या व ऐकवल्या जातात.

पॅट्रिक आज एकाहत्तरी ओलांडून पुढं वाटचाल करतो आहे. पण त्याला 'अहो पॅट्रिक' म्हणून पुकारणारे अल्पसंख्यच आहेत. निवृत्त होऊन अकरा वर्ष पेन्शन खातोय व आणखीन तीसेक वर्षे तरी पेन्शन खाण्याची उम्मीद बाळगून आहे. सेवानिवृत्त झाला तरी गेली अकरा वर्षे मुक्काम कॉलनीतच. त्याच तळघरात. मध्यंतरी पायावर काच पडली व पाय प्लास्टरमध्ये ठेवला होता. त्याच्या कमरेच्या हाडाचं मोठं ऑपरेशन जसलोक मध्ये झालं. तिथल्या पंधरा दिवसांच्या मुक्कामात सगळ्यांच्या गळ्यातला ताईत बनला. 'तिकडं लय कामं पडली आहेत. नवीन पोरं काही कामाची नाहीत. मलाच जायला पाहिजे' असं सांगून डॉक्टर लोकांशी भांडण करून लवकर बाहेर पडला व आल्याआल्या कामांना भिडला. दमणं थकणं हे शब्दच त्याला ठाऊक नसावेत. नव्वदीच्या पुढची आई व पंचाहत्तरीतली बहीण तिकडं गावाकडं वृद्धाश्रमात. इकडून पैसे पाठवतो. आई अलिकडेच वारली. आता पण बहिणीलाच भेटायला गेला होता. बदलापूरात त्याचा छोटासा फ्लॅट आहे. महिन्यातून एकदा पहाटेचा तिकडे जाऊन झाडलोट करून अंधार पडायच्या आत परत येतो. विल्डिंग कमिटीनं 'जा व आराम कर' म्हणून सांगितलं, पगार बंद केला तरी हा काही हलायला तयार नाही. त्याचा जीव हया परिसरातच 'भाभा साहेबांना दिलेल्या शब्दांत' अडकलाय ना?

डॉ. सुरेश चांदवणकर

२५ एप्रिल २०११.

chandvankar.suresh@gmail.com